

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2006 metai

1

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2006

1

VILNIUS 2007

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2006

1

VILNIUS 2007

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS
Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS
Lenkijos MA Istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Nordost-Institut Lieneburge

Agnius URBANAVIČIUS (sekretorius)
Lietuvos istorijos institutas

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:

HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2007
© Straipsnių autoriai, 2007

FLORIN A N G H E L

**APIE SVETIMŠALIUS IR NEPAŽĪSTAMUOSIUS.
RUMUNIJOS POLITINIŲ ELITŲ POŽIŪRIS Į LIETUVĄ PIRMAISIAIS
NEPRIKLAUSOMYBĖS METAIS PO 1918 M.**

1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Tarybos *Nepriklausomybės aktas* neabejotinai nepaliko jokio įspūdžio, nesukėlė jokios reakcijos vadinamojoje Rumunijos viešojoje opinijoje ar politinių elitų aplinkoje. Nė vieno iš 1918 m. ministrų pirmininkų – generolo Alexandru Averescu (sausio 29 d. – kovo 18 d.) ir Alexandru Marghiloman (kovo 18 d. – lapkričio 6 d.) – politiniuose dienoraščiuose nebuvo užuominų apie įvykį Vilniuje¹. Žinoma, dėl Vokietijos okupacijos pietuose (ir dėl žiniasklaidos nebuvimo, išskyrus oficialųjį „Bukarester Tageblatt“) ir cenzūros laisvojoje šiaurėje (Iași/Jassy), arti Rusijos sienos, nė vienas laikraštis taip pat nepaskelbė apie Lietuvos valstybės atgimimą².

Pačioje 1918 m. pradžioje laisvosios Rumunijos (šalies šiaurėje) politinė ir diplomatinė padėtis buvo pavojinga ir sudėtinga. Kartu su prancūzų apmokyta Rumunijos kariuomene Moldovoje kaip sąjungininkės taip pat liko Rusijos (carinės) generolo Ščerbačiovo pajėgos. Vidiniai pokyčiai Rusijoje – 1917 m. kovą rumunų tautinio judėjimo atsinaujinimas Besarabijoje (atplėšta nuo Moldovos

¹ Žr.: Al. Averescu, *Notițe zilnice din războiul, 1916–1918*, București, 1928 ir Al. Marghiloman, *Note politice*, t. 3 (1918–1919), București, 1995.

² Apie vokiečių okupaciją Bukarešte 1916–1918 m. labai informatyviai ir įtaigiai pasakoja Sabinos Cantacuzino dienoraštis (ji buvo liberalo ministro pirmininko Iono I. C. Brătianu sesuo), *Războiul, 1914–1919*, București, 1937.

1812 m.)³ ir bolševikų įvykdytas valstybės perversmas (*coup d'état*) – rimtai sutrikdė Rumunijos politinį ir vidinį gyvenimą Jasuose dėl spartaus Rusijos kariuovių bolševikėjimo ir jų skleidžiamos radikalios propagandos⁴.

Visos naujienos iš kaimyninių Europos kraštų, netgi iš okupuotų Rumunijos teritorijų, buvo neišsamios ir prieštaringos. Badas, epidemijos, namų trūkumas, tūkstančiai sužeistų ir žuvusių, bolševikų keliamas pavojus, – visa tai sustabdė domėjimąsi *kitais*. 1917 m. pabaigoje kitame Pruto (Rumunijos–Rusijos sienos nuo 1812 m.) krante įkurta Moldavijos respublika, rumuniška pavidalu, bet vis dėlto susijusi su Rusijos federacijos struktūra ir galimybėmis. Kartu su mažais rumuniškai kalbančiais elitais iš Kišiniovo rumunų kariuomenė ir ministras pirmininkas Marghiloman 1918 m. kovo 27 d. sudarė sąjungą tarp vadinamosios Moldovos demokratinės respublikos (Besarabijos) ir Rumunijos karalystės. Dėl šio sprendimo laikinasis Besarabijos parlamentas (*Sfatul Ţării*) balsavo tą pačią dieną. Itin įvairius Rumunijos interesus lėmė Besarabija ir jos reikalai, susiję su Rusija ir bolševikų režimu bei propaganda: nebuvo tvirtumo visuomenėje, labai susirūpinusioje vidiniu gyvenimu ir Rusijos ar Vokietijos okupacijos grėsmėmis.

Ką rumunai žinojo apie Lietuvą ir lietuvius iki 1914 m.? Matyt, ne daugiau negu apie kai kuriuos viduramžių įvykius, susijusius su Moldavija. Taigi buvo žinoma, kad kunigaikštis Alexandru (1400–1432) buvo vedęs didžiojo kunigaikščio Vytauto seserį Ringailę. Taip pat buvo žinoma, kad Lietuvos valdovas Juodosios jūros Moldavijos pakrantėje (Besarabijoje) turėjo strateginių karinių ir prekybinių tvirtovių, pastatytų galbūt 1420–1421 m. netoli *Cetatea Albă* miesto. Vytautas sugebėjo tinkamai kontroliuoti labai svarbius strateginius kelius tarp Baltijos ir Juodosios jūros⁵. Tačiau jokių žinių apie kylančią šiuolaikinę lietuvių tautą ir valstybę XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje nebuvo nei vidaus, nei elito politiniuose debatuose. Daugybė paplitusių nuomonių apie lietuvius atėjo iš lenkų – romanų, istorinių poemų ar raštų – ir įtikino

³ Apie 1917–1918 m. Besarabijoje žr. šiuos dienoraščius ir dokumentus: P. C a z a c u, *Moldova dintre Prut și Nistru, 1812–1918*, Chișinău, 1992; Ș. C i o b a n u, *Unirea Basarabiei. Studii și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917–1918*, Chișinău, 1993; O. G h i b u, *În vâltoarea revoluției rusești*, Chișinău, 1995; D. B o g o s, *La răsărit. Moldova de la Nistru, 1917–1918*, Chișinău, 1998; I. L e v i t, *Republica Moldovenească (1917–1918)*, Chișinău, 2002.

⁴ Geresniam vaizdui susidaryti žr.: Regina Maria a României (Queen Maria of Romania), *Povestea vieții mele*, t. 3, Iași, 1991; N. I o r g a, *O viață de om așa cum a fost*, București, 1985; A. A. M o s o l o v, *Misiunea mea în România, Curtea Imperială a Rusiei și Curtea Regală a României în timpul războiului*, București, 1997, p. 139–151. A. A. Mosolovas buvo Rusijos pasiuntinys Rumunijoje 1916–1918 m.

⁵ Apie Moldavijos–Lietuvos santykius žr.: C. R e z a c h i e v i c i, Ringala – Ana. Un episod dinastic în relațiile moldo-polone-lituaniene din vremea lui Alexandru cel Bun, *Revista de Istorie*, 8, 1982, p. 917–923; C. C i h o d a r i u, *Alexandru cel Bun*, Iași, 1984; V. C i o c â l t a n, Raporturi moldo-lituaniene, 1420–1429, *Români în istoria universală*, red. G. Buzatu, Iași, 1988, p. 129–143.

bendros tautos, vadinamosios Abiejų Tautų Respublikos, buvimu: daugelis rumunų tebemanė, kad Lietuva buvo tik Lenkijos valstybės provincija, – tokia, kokia jiems buvo Besarabija.

Po 1918 m. gruodžio, kai Rumunija pasiekė nacionalinę vienybę (aneksavus Transilvaniją), politiniai elitai iš Bukarešto pradėjo rodyti, ką reiškė Antantės politika pastatyti sanitarinį kordoną (*cordon sanitaire*) tarp Baltijos ir Juodosios jūrų prieš raudonųjų Rusiją. Svarbiausiu kaimynu po pusanthro šimtmečio vėl tapo Lenkija: kartu su Varšuvos interesais Rytuose, Rumunijos požiūriu į Rusiją, Ukrainą ir tris Baltijos valstybes⁶. Taip pat be jokių ypatingų apribojimų Rumunija priėmė Lenkijos priešišką Lietuvai politiką. Daug bendros informacijos apie Baltijos regioną į Rumuniją atkeliavo iš Varšuvos oficialios ir mokslinės aplinkos. Pirmaisiais metais po 1918 m. rumunai buvo labai stipriai įtikinti savo kaimyninės sąjungininkės. Pvz., nagrinėjant viso tarpukario Užsienio reikalų ministerijos vidinius ir viešuosius dokumentus, galima aiškiai pastebėti lenkišką lietuviškų vietovardžių rašybą, pavyzdžiui, *Wilno* (ir retai Vilna), bet ne Vilnius, *Kowno* ir niekada Kaunas, *Druszkieniki*, bet ne Druskininkai*. Taip pat pirmaisiais mėnesiais po Pirmojo pasaulinio karo pabaigos 1918 m. Bukarešto laikraščiai ir pareigūnai skelbė straipsnius ir kalbas su terminu *Litva* (iš lenkų kalbos *Litwa*)⁷, bet ne *Lithuania*, – taip paprastai vartojama rumunų istoriniuose tekstuose.

1919–1922 m. (galbūt iki 1923 m., kai Józefo Piłsudskio projektai patyrė nesėkmę) Rumunija ignoravo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą ir tarptautinę teisinę padėtį. Todėl Bukarešto diplomatija užmezgė ryšius su Suomija, Latvija ir Estija (su ambasada Helsinkyje): bendrai tai parodė lenkų pasiūlymus. Daug kartų 1921–1923 m. Varšuva bandė įtikinti ir gauti Bukarešto sutikimą kariniams veiksams prieš Kauno kariuomenę, remiantis (lenkų požiūriu, Lietuva buvo niekas kitas kaip tik Sovietų marionetė) 1921 m. kovo 3 d. abipusės gynybinės konvencijos sąlygomis, kuriomis išimtinai pripažinta Sovietų Rusija⁸.

⁶ Apie Rumunijos politiką žr.: F. A n g h e l, *Construirea sistemului „cordon sanitaire”. Relații româno-polone, 1919–1926*, Cluj-Napoca, 2003. Žr. taip pat: S. M i l o i u, *România și Țările Baltice în perioada interbelică*, Târgoviște, 2002.

* Straipsnyje visi Europos regionų, miestų ir kiti vietovardžiai, nesusiję kokiais nors ypatingais ar istoriniais ryšiais su rumunais, pateikiami rumunų kalbai būdinga rašyba. Visoms Švedijos ar Latvijos, Suomijos ar Slovakijos vietovėms galioja tokio pat pobūdžio lingvistinis sprendimas. Skoliniai ateina paprastai iš prancūzų ar italų kalbų (pvz., *Londra* yra rumuniškas *Londono* pavadinimas, *Praga* yra *Prahas* (*Prague / Praha*), *Viena* – Vienos (*Wien*) rumuniškas pavadinimas, – visi jie atėję iš prancūzų kalbos: *Londres*, *Prague*, *Vienne*), ir tik Lietuvos atveju jie perimti – tik tarpukario laikotarpiu – iš lenkų kalbos.

⁷ Senojoje rumunų kalboje pagonys (ne krikščionys) vadinti *Lifle* nuo žodžio *Litwa* (lenk.).

⁸ F. A n g h e l, min. veik., passim.

Tarp 1923 ir 1924 m. vasarų keli rumunų ir lietuvių pasiuntinių parengtiniai ryšiai buvo užmegzti per pasiuntinybes Prahoje, Kaunui primygtinai prašant užmegzti diplomatinius santykius. Rumunija savo ruožtu baigė vykdyti karinio ir diplomatinio saugumo projektus. Nuo 1921–1922 m. sudaryta trilypė sąjunga *Mažonoje Antantėje* (kartu su Čekoslovakija ir Jugoslavija) ir politinė karinė sutartis su *Lenkija*. Taip pat visos Rumunijos sienos (ir rytinė su Sovietų Rusija) buvo pripažintos sąjungininkų ir St. Germain, Neuilly ir Trianon sutartimis – kaimynų. Dėl visų šių teigiamų poslinkių 1923 m. rugpjūčio 25 d., atsakydamas į pranešimą, gautą iš Prahos iš pasiuntinio Dinu Hiott, užsienio reikalų ministras I. G. Duca pareiškė, kad „kitą dieną Lenkija prašė, kad mes kurį laiką neatnaujintume mūsų santykių su Lietuva“⁹ ir asmeniškai pasiūlė laikytis neigiamos pozicijos.

Priverstas Lietuvos atkaklumo – Kauno vyriausybė tikriausiai tikėjosi, kad palankus Bukarešto požiūris gali kaip nors palengvinti Lenkijos spaudimą – Rumunijos užsienio reikalų ministras tarėsi su labiau patyrusiu pasiuntiniu Varšuvoje Alexandru Florescu, ieškodamas bent dalinio sprendimo: „Jau metai kaip Lietuva prašo užmegzti diplomatinius santykius. Turėdamas omenyje jos sunkumus su Lenkija, aš atidėjau atsakymą. Manau, mums bus sunku nenusileisti jos pageidavimui dabar. Kita vertus, mes nenorime įžeisti lenkų.“¹⁰ I. G. Duca norėjo, kad klausimą išspręstų pareigūnai Varšuvoje tam, kad įrodytų, jog priežastį, dėl kurių Rumunija pripažintų Lietuvos valstybę, praktiškai nebuvo. „Be abejo, jeigu lenkai ir toliau prieštarautų, mes elgsimės pagal jų pageidavimą“, – pridėjo tas pats Rumunijos užsienio reikalų ministras¹¹.

1924 m. rugpjūčio 24 d. Rumunija oficialiai pripažino Lietuvą, šiuo atžvilgiu būdama paskutinioji Europos šalis, išskyrus Lenkiją¹².

Nepaisant šio įvykio, naujosios nepriklausomos Lietuvos įvaizdis Rumunijos politiniuose elituose išliko tikrai neigiamas. Kelios dienos prieš Bukareštui oficialiai pripažįstant Kauną, 1924 m. rugpjūčio 2 d. pasiuntinys Varšuvoje (taip pat akredituotas Rygoje ir Taline) Al. Florescu slapta susitiko su Al. Skrzyńskiu, Lenkijos užsienio reikalų ministerijos valstybės sekretoriaus pavaduotoju ir buvusiu Lenkijos pasiuntiniu Bukarešte. Lenkų pareigūnas primygtinai siekė įtikinti rumunų diplomata, kad sutiktų su bendrais kariniais ir politiniais veiksmais prieš Sovietų Sąjungą ir Lietuvą kartu, nes jos kėlė grėsmę rytinėms sienoms (tai atitiko gynybinės konven-

⁹ *Arhiva Ministerului Afacerilor Externe* (toliau – *A.M.A.E.*), f. 71/1920–1944 Lietuva, t. 4, p. 251. Apie šį momentą Lietuvoje žr.: F. A n g h e l, Polish Influences in the Baltic Demarches of Romanian Diplomacy, 1920–1930, *Lithuanian Historical Studies*, 4, 1999, p. 83–94.

¹⁰ *A.M.A.E.*, f. 71/1920–1944 Lietuva, t. 4, p. 253. Ataskaita 38111/1924 m. liepos 20 d., nuo I. G. Duca (Bukareštas) Aleksandrui Florescu (Varšuva).

¹¹ Ten pat.

¹² Ten pat, p. 254.

cijos, pasirašytos Take Ionescu ir kunigaikščio Eustachijaus Sapiegos 1921 m. kovo 3 d., dvasią). Al. Florescu prašė būti ramesniems santykių su Kauno vyriausybe atžvilgiu ir atmetė pasiūlymą bendradarbiauti, taip pat paneigė vadinamąją Lietuvos „sovietizaciją“. „Man, – pasakė Al. Florescu Al. Skrzyńskiui, nepastebėjęs jokios užuojautos Baltijos šaliai, – dabar yra aiškiau, kad Lietuva yra labai pavojinga vieta, kurioje turėtų išpliekti galimo didelio gaisro šiame Europos kampe liepsna. Rumunija turi vienintelį tikslą paimti Lietuvą iš politinių jėgų, kurios stengiasi įstumti Kauno vyriausybę į Vokietijos ir bolševikų Rusijos rankas *kartu*.“¹³

Ne tik Al. Florescu neigiamai suprato Rumunijos–Lietuvos santykius, bet taip pat ir jo ipėdiniai Varšuvoje (ir daugumoje Baltijos šalių sostinių) bei Užsienio reikalų ministerijoje. 1925 m. rugpjūtį Alexandru Iacovaky, pasiuntinys Varšuvoje, apibūdino I. G. Ducai savo antipatiją visai lietuvių veiklai: Al. Iacovaky gyveno Varšuvoje nuo 1919 m. ir buvo įgijęs gerą lenkišką išsilavinimą bei svarbius ryšius politinėje ir aristokratinėje aplinkoje. Jo laiškas I. G. Ducai yra įtaigesis, nes jis atspindėjo bendrą nuomonę – pateiktą tik Lenkijos – paplitusią tarp rumunų. „Ksenofobai lietuviai, – rašė Al. Iacovaky, – kurie paskatino visiškai nacionalistinius principus, nesiekė skatinti vokiečių prekybos plėtros Klaipėdoje. Priešingai, lietuviai labiau siekė ekonomiškai ir socialiai nualinti šio miesto vokiečius. Jeigu ateityje šie lietuviai pasieks bent mažos sėkmės plėtomai šalies ekonomiką, visokia vokiečių įtaka išnyks ir praras savo svarbą.“¹⁴

Nepaisant daugeliui Bukarešto diplomatių veiksmų būdingo antilietuviško požiūrio – kilusio daugiausia iš nežinojimo ir dėl spaudimo iš Varšuvos – nuo trečiojo dešimtmečio antrosios pusės aiškiai atsirado ypatingas susidomėjimas Rumunijos diplomatijos Rytų Europoje strateginiais dalykais, siekiant gauti ir apdoroti informaciją apie sovietus ir ryšius su jais. Iki 1934 m. birželio Rumunija su SSRS nepalaikė jokių ryšių (diplomatinių taip pat), o dėl jos Besarabijos sienų išliko nuolatinė karo būklė. Ryga buvo išskirtinai svarbi dėl fakto, kad du Rumunijos pasiuntiniai Latvijos sostinėje – kunigaikštis Mihail Sturdza (1929–1935 m.) ir Grigore Niculescu-Buzești (1939–1940 m.) – po kelerių metų tapo užsienio reikalų ministrais, atitinkamai 1940–1941 ir 1944 m. Rumunija aiškiai ieškojo regioninių sąjungininkų tam, kad kartu su Lenkija užbaigtų sanitarinį kordoną ir apgintų rytines sienas nuo sovietų puolimo: neigiama nuomonė apie Lietuvą sukliudė pasinaudoti abipusiu bendradarbiavimu. Politinė ir karinė sąjunga su lenkais pasirodė labiausiai neįveikiama palyginti su nežinomais lietuviais.

¹³ Ten pat, p. 255. Ataskaita Nr. 3358/1924 m. rugpjūčio 3 d., nuo Aleksandro Florescu (Varšuva) I. G. Ducai (Bukareštas).

¹⁴ Ten pat, f. 71/1920–1944 Lenkija, t. 49, f. 138. Ataskaita Nr. 3412/1925 m. rugpjūčio 26 d., nuo Alexandro Iacovaky (Varšuva) I. G. Ducai (Bukareštas).

1925 m. vasario pabaigoje ir kovo pradžioje vienoje savo specialiųjų misijų į Rygą Al. Iacovaky (rezidencija Varšuvoje) surengė daugybę slaptų susitikimų su Latvijos prezidentu Janiu Čakste ir jo užsienio reikalų ministru Zigfridu Meierovičiumi. Palankus požiūris buvo pastebimas: Al. Iacovaky pavadino Z. Meierovičių „Baltijos Benešu“ ir primygtinai reikalavo, kad dvi šalys sudarytų stiprų „kordoną“ tarp Baltijos ir Juodosios jūros prieš sovietus. Dabar Rygoje rumunų diplomatas išgirdo visas geras naujienas, kurias jis norėjo išgirsti. J. Čakste ir Z. Meierovičius pažymėjo, kad gali palaikyti Rumuniją siekiant nuslopinti sovietų propagandą prieš Rumunijos administraciją Besarabijoje¹⁵. To paties susitikimo metu du latviai sustiprino rumunų nuomonę, pavadindami Lietuvą tikru pavojumi regioniniam *status quo* ir bendriems interesams laikyti SSRS Europos politikos nuošalyje.

1926 m. gruodžio valstybės perversmas, vadovaujamas Antano Smetonos ir Augustino Voldemaro, keli mėnesiai po tokio paties iššūkio Varšuvoje Bukareštui nepatiko. Bendroji nuomonė čia buvo sutelkta į dviejų lyderių užsienio politiką, ir pažymėta, kad įkurta „nacionalistinė“ diktatūra. Dėl savo kalbų ir nuomonių ministras pirmininkas A. Voldemaras įgijo „karo valios“, „sovietų propagandos agento“, „antiversalininko“, „raudonosios žvaigždės gynėjo“ ir panašius įvaizdžius. Bet kurioje aplinkoje dėl Voldemaro požiūrio niekas nesistengė būti politiškai korektiškas ar suprasti tikrąsias 1926 m. gruodžio iššūkio Kaune priežastis. Nekęsdami antilenkiškojo A. Voldemaro, rumunų pareigūnai susidarė iškreiptą visos valstybės ir jos valdymo vaizdą. Pvz., 1927 m. vasario mėnesį ministras pirmininkas generolas Alexandru Averescu perskaitė baigiamąjį raportą, parengtą Užsienio reikalų ministerijos ypatingajame politikos departamente. Pagal šį dokumentą, „diktatūra Kaune nuteikė visus lietuvius prieš save, išskyrus nuskurdusius kaimiečius, vieningai nepaslankius savo politiniuose ir tautiniuose reikaluose. Šis nedemokratiškas politinis režimas, ketindamas plėstis, siekia sustiprinti kai kurias fašistines organizacijas, tokias kaip *Geležinis vilkas*. Be to, mes turime būti tikri, jog dabar lietuvių ryšiai su SSRS geresni, ypač tarp A. Voldemaro ir Kremliaus“¹⁶.

A. Voldemaras geriau negu bet kuris kitas lietuvis tapo labai gerai žinomas Bukarešto svetimšalių politiniuose elituose. Netgi daugiau negu vengrų lyderiai Albert Apponyi, Pal Teleki, Miklos Horthy, Istvan Bethlen – (ir prisiminkime, kad Vengrija daug kartų reikalavo derybų dėl Trianono taikos sutarties teritorinių klauzulių!) ministras pirmininkas A. Voldemaras tapo visų Europos revizionistų kaltės atpirkėju.

¹⁵ Ten pat, f. 71/1920–1944 Latvija, t. 8, p. 44–45. Ataskaita Nr. 2/1925 m. kovo 2 d., nuo Al. Iacovaky (Ryga) I. G. Ducai (Bukareštas). Be to, apie kai kuriuos tarpukario Rumunijos–Latvijos santykių aspektus žr.: F. A n g h e l, Starp paraleliam spoguiliam: Rumanijas un Latvijas attiecibas starpkaru laika, *Latvijas arhivi*, Ryga, 4, 1999, p. 83–94 (su padėka Erikui Jakobsonui už vertimą ir pagalbą).

¹⁶ *A.M.A.E.*, f. 71/1920–1944 Lietuva, t. 2, p. 74–75.

Nicolae Iorga¹⁷ yra svarbiausias rumunų istorikas; jis taip pat buvo politikas, ministras pirmininkas 1931–1932 m., mažos Tautinės demokratinės partijos pirminkas, parlamento narys. Netgi karaliaus rūmuose jo įtaka buvo didžiulė. N. Iorga taip pat atstovavo Rumunijos–Lenkijos santykių istorikų Lenkijos šalininkų grupei. Kaip artimas maršalo J. Piłsudskio draugas jis buvo Varšuvoje 1924 m. palaikyti buvusiojo valstybės vadovo, atsistatydinusio Sulejóweke, nepaisydamas prezidento Stanisława Wojciechowskio pasiūlymų¹⁸. Po dvejų metų savo laikraštyje „*Neamul românesc*“ (Rumunų tauta) tas pats N. Iorga paskelbė kandų straipsnį „*Tratatul cu Polonia*“ (Sutartis su Lenkija), kuriame reikalavo „sukurti ištisą Rumunijos–Lenkijos sistemą visose teritorijose prieš marksistinę Rusiją ir jos draugus“¹⁹.

Po A. Voldemaro ir J. Piłsudskio susitikimo Tautų lygoje 1928 m. pavasarį N. Iorga ankstyvą gruodį pradėjo intensyvią ir itin antilietuvišką spaudos kampaniją savajame „*Neamul românesc*“. Viename straipsnių „*Între Polonia și Lituania*“ (Tarp Lenkijos ir Lietuvos) 1928 m. rugpjūčio 17 d. tikrai atskleistas kaltinimas A. Voldemarui, kuris pavaizduotas kaip „bukaprotis ir kvailas politikas“. „Šis idiotas, – pažymėjo N. Iorga, – rengia nuolatinio karo prieš lenkus diplomatinę atmeną (*aide-mémoire*)“. A. Voldemaras, kuris negalėjo nieko kito išpranašauti tik „karą“, „kraują“ ir „kerštą“, turėjo tik „labai mažai prezidentinio temperamento“. „Naujoji šio A. Voldemaro diplomatija, – darė išvadą cituojamas autorius, – neabejotinai turi puikių išradimų. Atmesdama juridines formules kaip *mano zemė* ir *jūsų zemė* (N. Iorga turėjo omenyje Vilniaus klausimą), kurios egzistavo iki šiol visuose debatuose ir protuose, Lietuva siekia įtraukti neegzistuojanti, bet paskelbtą tokį naują tarptautinės teisės straipsnį kaip *žemės atidėjimas deryboms*“²⁰.

Nereikia stebėtis, kad A. Voldemaro žlugimas 1929 m. rugsėjį buvo priimtas su dideliu palengvėjimu: tas, kuris leido, kad Lietuva nepripažintų Versalio sutarties sistemos, nes nepasirašė jos, dabar nebeturi galios. Pasiuntiniai Varšuvoje ir Rygoje kas dieną operatyviai pranešinėjo apie politinius pokyčius Kaune be A. Voldemaro ir darė prielaidas apie ateities užsienio politiką. Charizmatiškasis ministras pirmininkas Iuliu Maniu kelios valandos po iššūkio pranešime iš pasiuntinybės Varšuvoje galėjo perskaityti, kad „tai yra užsispyrėliško ir atkaklaus Lietuvos judėjimo tarp Berlyno ir Maskvos pabaiga“²¹. „Ši šalis, – parašyta toliau pranešime, – dabar turi paskutinę, bet ne pačią blogiausią galimybę pasirinkti ateityje tiesiog normalią evoliuciją“²².

¹⁷ N. Iorga, gimęs 1871 m. ir nužudytas 1940 m. lapkričio 27 d. kraštutinės dešinės *Geležinės gvardijos* bendrų, Rumunijos kultūroje iki šiol atstovauja *Enciklopedijos* idėjai.

¹⁸ N. I o r g a, min. veik., p. 456.

¹⁹ N. I o r g a, *Tratatul cu Polonia*, *Neamul românesc*, XXI, Nr. 73, 1926 03 30.

²⁰ N. I o r g a, *Între Polonia și Lituania*, *Neamul românesc*, Nr. 181, 1928 08 17.

²¹ *A.M.A.E.*, f. 71/1920–1944 Lietuva, t. 2, p. 97.

²² Ten pat.

Naujasis ministras pirmininkas Juozas Tūbelis sulaukė iš Rumunijos diplomatų Latvijoje ir Lenkijoje neįprastai palankaus supratimo: po antiversališkojo ir antilenkiškojo A. Voldemaro blogesnio jau negalėjo būti. Reikalų patikėtinis (*chargee d'affaires*) Lenkijoje Nicolae'as Lukaszewiczius po susitikimo su J. Tūbeliu Kaune informavo ministrą pirmininką I. Maniu 1929 m. spalio 6 d., kad „Rumunija gali savo Baltijos interesus perkelti iš Rygos į Kauną“. J. Tūbelis, kaip atkakliai tvirtino N. Lukaszewiczius, buvo „labai sąžiningas ir pusiausviras žmogus, aukštos kultūros ir inteligencijos, plačių pažiūrų ir labai draugiškas su mumis“²³. Rumunijos vyriausybė galėjo pasitikėti Kaunu, tačiau reikėjo – tai pažadino naujas pažiūras – įtikinti Varšuvą dėl naujos politikos Baltijos respublikoje, nes tas pats J. Tūbelis „neturėjo privalomos galios“ nustatytam „politiškai korektiškam tikslui“²⁴ (tai, žinoma, reiškia Lietuvą be jos sąjungos su SSRS).

Rumunijos politiniai elitai – be dešinės ortodoksiškos nacionalistinės „Geležinės gvardijos“ ir mažos neteisėtos Komunistų partijos – visą tarpukario laiką reiškė tam tikrą dogmą dėl Versalio taikos sutarties sistemos, dėl teritorinio *status quo* po 1919–1920 m. ir sąjungos su Prancūzija, Lenkija ir Mažąja Antante. Dėl to Bukarešto nuogaštavimai, kad Lietuva, padedant Berlynui ir Maskvai, pradeda lauzyti trečiojo dešimtmečio politinę ir diplomatinę izoliaciją, beveik neabejotinai turėjo sumenkinti jo saugumą. Ministro pirmininko A. Voldemaro 1928 m. balandžio 2 d. kalba, kurioje jis teigė, kad Lenkija ir Versalio sutartis buvo grėsmė jo šaliai, ap sunkino Rumunijos pasiryžimą įsitraukti į derybas su Kaunu²⁵. Kai 1927 m. vasario 25 d. A. Voldemaras taip pat apibūdino Lenkiją kaip „pavojingą Lietuvos nepriklausomybės priešą, didesnę negu bolševikai“²⁶, rumunai buvo labiausiai susirūpinę galimu perėjimu į karą. Anksčiau, prieš dvejus metus, Latvijos prezidentas J. Čakste pasmerkė Lietuvos užsienio politiką ir rėmė kylančius Rumunijos interesus Baltijos regione, laikėsi panašaus *status quo*. Tuo laiku, 1925 m. pavasarį, J. Čakste padidino nepasitikėjimą Kaunu, pasidalydamas savo nuogaštavimais su Al. Iacovaky, pasiuntiniu Varšuvoje ir Rygoje: jeigu Raudonoji armija puls Lenkiją, Rumuniją ir Latviją, Lietuva bus priešas. „Sovietų karas siekiant užgrobti Besarabiją, – atkakliai tvirtino J. Čakste, – bus Latvijos galas“²⁷.

²³ Ten pat, p. 98. Ataskaita Nr. 6496/1929 m. spalio 6 d., nuo Nicolae Lukaszewicz (Varšuva) Iuliui Maniu (Bukareštas).

²⁴ Ten pat.

²⁵ Nerimas po Voldemaro įsikišimo greitai išplito taip pat per diplomatinę sistemą. *A.M.A.E.*, f. 71/1920–1944 Lietuva, t. 4, p. 103–105. Užsienio reikalų ministerijos ypatingojo politikos departamento memorandumas ministrai pirmininkui Vintilă I. C. Brătianu, 1928 m. birželio 29 d. Šią kalbą taip pat citavo Alfredas Erichas Sennas: A. E. S e n n, *The Great Powers, Lithuania and the Vilna Question*, Leiden, 1966, p. 211.

²⁶ Kalba cituota: E. J. H a r r i s s o n, *Lithuania*, 1928, p. 55.

²⁷ *A.M.A.E.*, f. 71/1920–1944, Latvija, t. 8, p. 62–63.

Kitas abipusis nesutarimas kilo po ilgos privačios maršalo J. Piłsudskio kelionės į Transilvaniją ir Juodosios jūros pakrantę 1928 m. rugpjūčio–spalio mėnesiais. Iš pradžių „Lietuvos aidas“, o po to daugelis Vokietijos, Austrijos, Šveicarijos ir Švedijos laikraščių tvirtino esant slaptą karinę Varšuvos ir Bukarešto sąjungą prieš Lietuvą ir SSRS²⁸.

Pasiuntinys Berlyne Nicolae Petrescu-Comnenas labai pasmerkė baltiškus įžeidimus 1929 m. kovo 12 d. ataskaitoje, rašytoje užsienio reikalų ministrui G. G. Mironescu. N. Comnenas primygtinai reikalavo susitikti su savo lietuviškuoju atitikmeniu: jis laikėsi požiūrio, kad „Lietuvos aidas“ įtarimai buvo niekas daugiau kaip tik „pramanai“ ir „purvas“²⁹. Taip pat N. Comnenas teigė, kad netikėti Kauno tvirtinimai Rumunijos diplomatijai sukėlė daug nepatogumų Vokietijoje, Austrijoje ir Vengrijoje³⁰.

Nors abiejų tautų ir valstybių santykiai liko labai šalti, vis dėlto tuo pačiu metu, nuo trečiojo dešimtmečio pabaigos, esant anksčiau minėtiems įtarimams, galima teigti buvus pastangų pradėti tam tikrą partnerystę. Tai buvo stiprėjančios kunigaikščio M. Sturdzos (kuris buvo puolamas), pasiuntinio Rygoje nuo 1929 iki 1935 m. (akredituoto taip pat Kaune ir Taline), pastangos. Savo pirmosiose ataskaitose iš Rygos M. Sturdza tvirtino, kad santykiuose su Lietuva reikia iššūkių: ji nustatė šiltus ryšius Didžiųjų galybių pavojų atžvilgiu. „Dabar mes turime labai mažai įtakos ir galimybių Lietuvoje, – rašė M. Sturdza 1931 m. savo užsienio reikalų ministrui, – ir mes neturime jokios galimybės būti artimesniu šios šalies partneriu. Lietuviai – nepaisant lenkų tvirtinimų – sustiprino tinkamą pusiausvyrą tarp Vokietijos ir SSRS, ir rumunai turi pasimokyti iš Kauno visų įgūdžių, kurie padėjo išlikti chaose po 1918 m.“³¹ Būsimasis užsienio reikalų ministras (1940 m. rugsėjį – 1941 m. sausį) pasistengė, kad įvykių eiga būtų palanki, primygtinai reikalaujamas „neuolatinio rumunų buvimo Kaune“, nes jis būtų „lemtingas“³². Tik 1934 m. užsienio reikalų ministras Nicolae Titulescu sutiko įsteigti pasiuntinybę Lietuvoje ir kartu Estijoje.

Visą tarpukarį joks Rumunijos pareigūnas (išskyrus diplomatus) nesilankė Lietuvoje; taip pat nė vienas lietuvis neatvyko į Rumuniją. Galbūt Eduardas Turauskas, pasiuntinys Bukarešte (reziduojantis Prahoje), buvo vienintelis. Nesidomėta kultūra, ūkiu, mokslu: vienintelės simbolinės prekybos konvencijos, pasirašytos 1931 m. kovo 28 d. Berlyne, poveikis buvo juokingas.

²⁸ Ten pat, f. 71/1920–1944 Lenkija, t. 53, p. 180–183.

²⁹ Ten pat, p. 176.

³⁰ Ten pat.

³¹ Ten pat, f. 71/1920–1944 Lietuva, t. 4, p. 262. Taip pat žr.: M. S t u r d z a, *România și sfârșitul Europei. Amintiri din țara pierdută*, Alba Iulia–Paris, 1994, p. 65.

³² *A.M.A.E.*, f. 71/1920–1944 Lietuva, t. 4, p. 294–295.

Tarpukario Rumunijoje nebuvo jokių tekstų apie Lietuvos istoriją ar civilizaciją, jokių lietuvių literatūros vertimų, mokslinių debatų, siekiant pažinti Baltijos tautą ir šalį: rumunų kalba tik trumpuose ir labai šališkuose straipsniuose kai kuriuose laikraščiuose pasitaikydavo žinių apie Kauno politiką, ypač (ir visada) lenkams palankiu požiūriu, neesminiais klausimais. Minėtasis N. Iorga 1924 m. pavasarį ir vasarą keliavo po Lenkiją ir jos lietuviškąją sritį, būtent Vilnių – jis buvo vienintelis toks rumunas iki 1937–1938 m. Vienintelis tarpukario literatūroje buvo N. Iorgos tekstas apie Lietuvą trumpame skyrelyje („Lietuvos kampas“), įtraukta į jo lenkiškąjį dienoraštį „Note polone“ („Lenkiškieji atsiminimai“). Jo redaguotuose ir cituojamuose atsiminimuose pasirodo karštas atsisakymas aplankyti Kauną dėl „politinės istorijos“ toje vietovėje 1923–1924 m. N. Iorga rašė apie laikinąją Baltijos sostinę kaip „dirbtinę“, be jokios „tradicijos ir galios“, apgyvendintą tik „paprastų žmonių, skubančių kuo greičiau padaryti karjerą, sulietuvinusių bendrinius ir legendinius lenkų vardus ir vietovardžius dėl savo vidinių tikslų“³³. N. Iorga, svarbiausias rumunų istorikas, pamiršo savo profesinę sąžinę ir intensyviai įrodinėjo lenkiškąją versiją: vadino tarpukario Lietuvos sostinę tikrai „vokiečių neapykantos atgimusiai Lenkijai centru“³⁴. Kai tame pačiame tekste rašė apie Vilnių, šis istorikas džiūgavo, žiūrėdamas į „tikrąją lenkiškumo ir krikščionybės vietą visoje Rytų Europoje“³⁵. Kaip vizituojantis profesorius Vilniaus universitete 1924 m. birželį N. Iorga skaitė du kursus: *Kryžiaus žygių idėja Europos pietryčiuose* ir *Liaudies poezija Rumunijoje*. Taip pat jo nuomonė politikos klausimais buvo išspausdinta daugelyje svarbių Lenkijos laikraščių, kaip „Rzeczpospolita“ ar „Kurjer Poranny“, visiškai neužsimenant apie kaimynystėje esančią Lietuvą. Galiausiai 1924 m. liepą Vilniaus universiteto rektorius Tadeusz Glixelli suteikė garbės daktaro laipsnį N. Iorgai, iki dabar vieninteliam rumunui, taip apdovanotam Lietuvos universiteto.

Tuoj po 1918 m. – kai rumunai ir lietuviai rūpinosi kiekvienais savo tautiniais reikalais – Bukarešto politikoje nebuvo jokio domėjimosi Kaunu. Turimas omenyje ne tik nežinojimas ir abejingumas. Strateginė Rumunijos–Lenkijos partnerystė, įtvirtinta 1921 m. kovo 3 d. gynybos konvencija, buvo tikriausiai viena svarbiausių, planuojant Rumunijos diplomatiją rytiniame ir Baltijos arealuose. Dėl daugybės rūpesčių kaimyniniuose pasieniuose iki ketvirtojo dešimtmečio pabaigos Bukarešto ir Kauno vyriausybės bei politikai niekada negalvojo apie jokias abipusių santykių ir interesų perspektyvas. Daugelį metų po 1919–1920 m. taikos sutarčių Rumunijoje buvo tam tikras struktūrinis nepajėgumas pasiekti aiškia ir stabilią strategiją, išskyrus *status quo* ir jo saugumą. Diplomatai, politikai, kultūriniai ir politiniai elitai kartu griežtai atsisakinėjo sulaužyti užtvaras tarp dviejų šalių ir tautų.

³³ N. I o r g a, Un coloz din Lituania, *Pe drumuri depărtate*, red. V. Rapeanu, București, 1987, p. 535–538.

³⁴ Ten pat, p. 556.

³⁵ Ten pat, p. 537.

STRANGERS AND UNKNOWN. THE VIEW OF LITHUANIA HELD BY THE ROMANIAN POLITICAL ELITES IN THE FIRST YEARS OF INDEPENDENCE AFTER 1918

Summary

FLORIN ANGH E L

Right after 1918 when the Romanians and Lithuanians were building their own national projects, Bucharest politicians were not interested in Kaunas. The conclusion's premise speaks of not just ignorance and indifference. The strategic Romanian – Polish partnership set forth in the 3 March 1921 defence convention was certainly one of the most important in projecting Romanian diplomacy in the Eastern and Baltic areas. Because many issues existed only due to shared boundaries, until the late 1930s the Bucharest and Kaunas governments and politicians never gave any thought to bilateral relations and interests. From the Romanian side there existed a certain structural incapacity to exceed, even many years after the signing of the 1919–1920 peace treaties, the clear and stable strategy or the expected *status quo* and its security. All the diplomats, politicians, and cultural and political elites time and again refused to break down the barriers between the two countries and nations.

Gauta 2006 vasario mėn.

Florin Anghel (g. 1968 m.). Istorijos mokslų daktaras (2002 m.). „Ovidijaus“ universiteto Konstantoje istorijos ir politinių mokslų fakulteto docentas. Tyrinėjimų kryptys – tarptautinių santykių istorija, santykiai tarp Rumunijos ir Lenkijos tarpukariu, Rumunija ir Lietuva tarpukariu, lenkų bendruomenės Rumunijoje XX a. Pagal disertaciją parengė monografiją „Statant „sanitarinį kordoną“. Rumunijos–Lenkijos santykiai 1919–1926“ (išleista 2003 m.); už šią monografiją apdovanotas Rumunijos akademijos premija istorijos srityje (2005 m.). Autoriaus straipsniai ir knygos paskelbti Rumunijoje, Lenkijoje, Moldovoje, Latvijoje, Lietuvoje ir Ukrainoje.

Adresas: Str. Cismelei 7, bloc 8C, ap. 7, 900674 Constanta, Rumunija.

El. paštas: fl_angel@yahoo.com